

Anna Piotrowicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Małgorzata Witaszek-Samborska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Leksem *patchwork* we współczesnej polszczyźnie¹

Leksem *patchwork* w różnych znaczeniach powiększa ostatnio – co ukażemy w niniejszym artykule – zasób wyrazów polisemicznych polszczyzny. Słowo to jest zapożyczeniem właściwym angielskiego *patchwork* (ang. *patch* ‘łatka’, *work* ‘praca, wyrób’) w znaczeniu ‘a type of sewing in which many coloured squares of cloth are stitched together to make one large piece’ [LD: *patchwork*]. W polskich tekstach prasowych występowało już – co zarejestrowano w publikacji *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy z lat 1985–1992* [Smólkowa, red. 1999] – w 1990 roku². W leksykografii polskiej po raz pierwszy odnotowano je w *Słowniku wyrazów obcych. Wydaniu nowym* z 1995 roku [SWOSob]. W słownikach ogólnych *patchwork* pojawił się w 1998 roku, w drugim wydaniu *Słownika współczesnego języka polskiego* [SJPDun], a następnie w 2000 roku jednocześnie w dwu dziełach: *Innym słowniku języka polskiego* pod redakcją Mirosława Bańki [ISJP] oraz w 28 tomie *Praktycznego słownika współczesnej polszczyzny* pod redakcją Haliny Zgólkowej [PSWP, t. 28]. W ISJP występuje w dwóch znaczeniach. Pierwsze z nich nawiązuje do wskazanego wyżej znaczenia w języku angielskim oraz tego zarejestrowanego w SWOSob: ‘kompozycja powstająca po zszyciu ze sobą kawałków materiału o różnych kolorach

1 Tekst został wygłoszony na konferencji: *Kulturowe aspekty ewolucji języka*. Seminarium dedykowane Naszemu Mistrzowi Profesorowi Bogdanowi Walczakowi (Poznań, 5–7 czerwca 2018 roku).

2 Leksemu *patchwork* nie notują takie źródła, jak: Zagrodnikowa 1982; Bogusławski, Wawrzyńczyk 1993; Wierzchoń 2015; Wawrzyńczyk, Wierzchoń 2016 czy NFJP (w dwóch ostatnich odnotowano przymiotnik *patchworkowy* z 1994 r.).

i kształtach'. Drugie zaś, metonimiczne w stosunku do pierwszego, obecne też w PSWP, a notowane już w SJPDun, to: 'wyrób wykonany w ten sposób, np. narzuta lub sweter' [ISJP]. Oba znaczenia – 'kompozycja' oraz 'wyrób' – odnotowują także: *Słownik wyrazów obcych* pod redakcją Ireny Kamińskiej-Szmaj [SWOKam], *Wielki słownik wyrazów obcych PWN* [WSWO PWN], *Uniwersalny słownik języka polskiego* [USJP], *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów* [SSTPS], *Współczesny słownik języka polskiego* [WSJPDun], *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych* [WSWOiT], *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie* [SZAwP], leksykon *Słowa, słowa... Czy je znasz?* [SS]³ oraz *Wielki słownik języka polskiego ze słownikiem wyrazów bliskoznacznych* [WSJPzSWB]. W najnowszym, stworzonym online *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* nie opracowano jeszcze takiego hasła [WSJP]. Co ciekawe, w USJP zawężono ekstensję społeczną tego wyrazu do tekstów z odmiany środowiskowo-zawodowej języka, opatrując go kwalifikatorem *rzem[ieślniczy]*. Tymczasem nawet pobieżna obserwacja współczesnej komunikacji językowej ujawnia obecność *patchworku* w różnych rejestrach polszczyzny i gatunkach tekstów. W dodatku w tekstach internetowych spotyka się również – choć znacznie rzadziej – formy graficznie zaadaptowane *paczwork* i *paczlork*⁴. W naszych rozważaniach będziemy się odwoływać do materiału pozyskanego z zasobów internetowych za pomocą wyszukiwarek Google (G) i Monco (M) oraz z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP).

Z oglądu zgromadzonego przez nas materiału leksykalnego będącego podstawą opisu funkcjonowania *patchworku* w tekstach współczesnej polszczyzny wyraźnie wynika – co sygnalizowaliśmy na wstępie – że jest on wyrazem poli-semicznym.

Oba znaczenia zarejestrowane w słownikach mają, oczywiście, liczne poświadczenia w tekstach współczesnej polszczyzny. Pierwsze z nich, czyli 'kompozycja powstająca po zszyciu ze sobą kawałków materiału o różnych kolorach i kształtach' – z odnośnością realną do tkaniny – obecne jest w następujących przykładach:

-
- 3 Do znaczeń leksemu *patchwork* w pracy pod redakcją Teresy Smółkowej powrócimy w dalszej części artykułu.
- 4 Por. przykładowo: „Klasyczna krata, **paczwork**, ale też magnolie i ptaki – taki jest KALEJDOSKOP, najnowsza kolekcja satynowej pościeli Andropolu na sezon jesień-zima” [M]; „**Paczlork**. [...] Marzyła mi się **paczlorkowa** narzuta, więc długo się nie zastanawiając, przystąpiłam do szycia” [G]. Wszystkie cytaty przytaczamy w oryginalnym kształcie językowym, wyróżnienia w cytatach – A.P., M.W.S.

Ta wierzchnia warstwa kołdry to właśnie jest **patchwork**, czyli tkanina pozszywana z wielu, często geometrycznych, różnokolorowych kawałków materiałów. [M]

Najprostszy **patchwork** to kwadraty zszywane w pasy, które potem kolejno łączy się ze sobą. Nawet tak prosta kompozycja da ciekawy efekt plastyczny, jeśli tylko będziemy przestrzegać ustalonego porządku barw. [NKJP]

W pokoju gościnnym króluje wielkie łóżko w stylu art deco. Gdy nie ma gości, urzędują na nim koty. Mają posłanie z kapą z **patchworku** i starą dębową nocną szafkę. [NKJP]

Zgodnie z definicjami słownikowymi drugie, metonimiczne znaczenie to ‘wyrób wykonany z owej tkaniny’. Z przeglądu cytatów jasno wynika, że wyrobami tymi najczęściej są narzuta, kołdra, koc, poszwa itp.:

Patchworki może robić każdy, kto oprócz zgromadzonych kawałków materiału ma jeszcze dużo, bardzo dużo cierpliwości i pewną zdolność dobierania kolorów, łączenia ich ze sobą. [...] Na warstwę podszewkową warto stosować flanelę, jest naturalna i miła w dotyku. W środek kładziemy watolinę, w ten sposób **patchwork** będzie też mógł pełnić rolę ciepłej kołdry. [NKJP]

Na stu metrach kwadratowych czekają nakryte **patchworkami** łóżka [...], podwójne łazienki, toaletki, biurka, kominek i bibeloty – zwykle przywożone z domu aukcyjnego lub z egzotycznych wojaży właścicieli. [NKJP]

Może to być także fotel bujany z wikliny, ustawiony malowniczo w kącie pokoju i przykryty np. **patchworkiem**. A propos **patchworków**, czyli kap zszywanych z bardzo wielu różnych kawałeczków barwnych materiałów, to trudno o coś bardziej pasującego do tego typu wnętrza. [NKJP]

Patchworkami mogą być też: dywan, chodnik itp. (por. „Aby dodatkowo zaakcentować, że są to odseparowane od siebie miejsca, możemy położyć na podłodze dywan lub chodnik, nawet prosty sznurkowy, z rafii lub typu **patchwork**” [NKJP]), duża ozdoba wieszana na ścianie (por. „Pastele Króliszewskiej są jak zawsze subtelne, zwiewne i nastrojowe; **patchworki** i rzeźba Chodorowskiej – to siła, wyzwanie i energia. Obie panie podkreślają, że pomysł wspólnej wystawy był spontaniczny” [NKJP]) czy odzież (por. „Dla Fendi zaproponował jednorzędowy żakiet – futrzany **patchwork** spięty paskiem, bez kołnierza,

do tego z szeroko rozkloszowaną, skórzaną spódnicą za kolana” [NKJP]). Sporadycznie bywają to także inne obiekty, jak w przykładach:

Szwalnia Miejska (dział edukacji). Odnosząc się do tradycyjnych kramów rękodzielniczych i wykorzystując indywidualne pomysły ochotników, uszyjemy wspólny **patchwork**, w który „ubierzemy” obiekt miejski sąsiadujący z CSW Łąźnia. [M]

Struktura nośna mebla jest w swym kształcie sprowadzona często do zwykłego prostopadłościanu, a główną rolę ekspresji stanowi zagłówek o zaokrąglonych lub ściętych końcach, pikowany, przyozdobiony guzikami lub rzeźbiarską formą. Przykłady? Ribbon marki Dorelan czy **patchwork** marki Sancal. [M]

Madryt to jeden z etapów jej projektu. Mieszkańcy 12 stolic (Berlina, Brukseli, Kijowa, Kopenhagi, Londynu, Madrytu, Mińska, Moskwy, Paryża, Pekinu, Tokio i Warszawy) mają uszyć w ciągu pół roku polskiej prezydencji wielki **patchwork** złożony z 12 kwadratów wielkości 20 na 20 metrów, z wyszytym lokalnym wzorem. [M]

Choć w słownikach nie podaje się *expressis verbis* znaczenia ‘technika rękodzieła artystycznego, metoda szycia’, współcześnie łatwo zauważyć je w licznych użyciach tekstowych, takich jak:

Patchwork to technika łączenia tkanin tapicerskich z małych kawałków. Dzięki niej oferujemy unikatowe meble, ubrane w żywe kolory – tłumaczą właściciele. [M]

Na imprezie, zaplanowanej na 25 marca w godzinach 10–14 zaprezentowane zostanie malarstwo olejne i akwarelowe, grafika i rysunek, a także biżuteria artystyczna z koralików, kamieni szlachetnych, włóczki i filcu oraz wyroby, tworzone techniką decoupage, **patchworku** oraz koronkarstwa. [M]

Patchwork to metoda szycia, w której niewielkie kawałki materiału łączone są w większe, geometryczne moduły. Poszczególne moduły zszywane są ze sobą według określonego schematu i powtarzają się w obrębie całej kompozycji. [M]

W niektórych tekstach wyjaśnia się również genezę owej techniki. Obrazują to następujące przykłady:

Patchwork to technika wywodząca się z kultury biedy polegająca na recytingu starych materiałów, najczęściej poprzez tworzenie charakterystycznych łat. Technika stała się popularna w wiktoriańskiej Anglii, także wśród mieszczaństwa. Oszczędne matrony tworzyły ze swych starych sukien narzuty czy pokrowce na czajniki nie żałując złotych nici czy strojnych aplikacji. [M]

Patchwork to rodzaj sztuki użytkowej, wywodzącej się z Anglii. Popularny też jest w Ameryce Północnej. [NKJP]

Amerykański **patchwork** „zatoczył koło” i wrócił do Europy z Ameryki. Wywodzi się ze starej Anglii. To jej osadnicy, którzy przybyli do Nowego Amsterdamu w XVII w. na statku „Mayflower” szyli pierwsze kołdry, narzuty ze skrawków ubrań i innych materiałów. Nawet nie przypuszczali, że z takiego szycia powstanie nowa sztuka. Amerykanie nazywają **patchwork** także *quilt*em, czyli pikowaniem. Ze skrawków powstają dzieła użytkowe: kołdry, narzuty na łóżko, nawet poduszki i wszelkiego rodzaju drobiazgi z materiału. [NKJP]

W polszczyźnie XXI wieku można zaobserwować ponadto znaczne rozszerzenie zakresu znaczeniowego słowa *patchwork*. I tak, po pierwsze, brak w słownikach ogólnych i słownikach wyrazów obcych rozpowszechnionego znaczenia przenośnego ‘coś, co tworzy spójną całość, ale składa się z różnorodnych elementów’. Jest to kalka semantyczna z angielskiego *patchwork* ‘something that is made up of a lot of different things’ [LD: *patchwork*]. Podobnie jak w języku źródle (por. ang. „a patchwork of woods and fields, typical of the English countryside”, „The area was a patchwork of local industries” [LD: *patchwork*]), anglosemantyzm ten może odnosić się zarówno do obiektów konkretnych, jak i do pojęć abstrakcyjnych. Ze sferą konkretną metaforyczny *patchwork* łączy się rzadziej niż z abstraktami. Można tu wskazać m.in. następujące odniesienia⁵:

5 Trzeba zaznaczyć, że bierzemy tu pod uwagę wyłącznie użycia rzeczownika *patchwork* w znaczeniach przenośnych. Nie uwzględniamy natomiast ogniwa pośredniego w mechanizmie metaforyzacji, jakim są użycia tego wyrazu w konstrukcjach komparatywnych typu: *jak patchwork*, *jakby patchwork*, *niczym w patchworku*. Oto kilka przykładów tego typu struktur: „Film jest **jak patchwork** – zrobiony z kawałków rojeń, fobii, hysterii i mógłby się przyśnić każdemu” [M]; „Ratusz przy Korzennej to **jakby patchwork** z ponaszowanymi przeróżnymi kawałkami” [NKJP]; „Cóż z tego, że giną gatunki – czyż wkrótce nie będziemy sami tworzyć nowych, manipulując do woli w genach, zestawiając, **niczym w patchworku**, dowolne zasoby tego rodzaju?” [NKJP]. Pomijamy również kolokacje typu: *przypomina patchwork*, *na zasadzie patchworku* – „Obywatel” **przypomina** trochę filmowy **patchwork**. Tu coś z Munka i Holland, tam nawiązanie do *Forresta Gumpa* [...]” [M]; „[...] śmierć nie jest tutaj tematem centralnym. Ona tylko muska bohaterów, bo tak

a) miejsca w przestrzeni, np.:

Mazowsze to **patchwork** z zielonej **puszczy**, **pól** usianych makami i chabrami [...]. [M]

PEI (Prince Edward Island) to wtulony w Zatokę Świętego Wawrzyńca **patchwork** zielonych **farm**, poprzecinanych pasmami łubinu i czerwonymi wstążkami dróg (drogi naprawdę są czerwone), oblamowany srebrzystobiałymi plażami i zanurzony w pianie Atlantyku. [NKJP]

b) obiekty i elementy architektoniczne, np.:

Nazywane „czarną Ostrawą” miasto przemysłu wydobywczego, który upadł na początku lat 90., chce pozbyć się „brudnej” reputacji i wykorzystać do tego **patchwork pustych fabryk, kopalni i magazynów**. Rewitalizacja opuszczonych miejsc już trwa. [M]

Jeżeli atutem waszego mieszkania jest przestronny salon otwarty na jadalnię, kuchnię czy przedpokój, zastosujcie wszędzie jednorodną podłogę. W przeciwnym razie jest duża szansa, że wyjdzie wam **podłogowy patchwork**, który zaburzy przestrzeń i wprowadzi wrażenie chaosu. [M]

c) produkty technologiczne, np.:

Takim **technologicznym patchworkiem** jest sieć Netii. [M]

Dlaczego **informatyczne patchworki** rozchodzą się na szwach? [M]

W sferze pojęć abstrakcyjnych z kolei mieszczą się odniesienia leksemu *patchwork* do takich dziedzin, jak:

a) psychika, np.:

To, kim się czujemy, do czego przynależymy, to nie jeden lecz wiele elementów zbiegających się w jednym człowieku. Coraz rzadziej jest to spójna struktura, coraz częściej swoisty **patchwork** – mówił prelegent. [M]

naprawdę najważniejsza jest historia dojrzenia dwójki ludzi, zrobiona trochę **na zasadzie patchworku** – swoistego zszywania lat” [NKJP].

Myszę, że to właśnie ten **kolorowy patchwork** indywidualnych **zdarzeń i przeżyć** tworzy historię naszej zbiorowości. [M]

Każdy z nas jest **patchworkiem idei, postaw, wartości**. Nikt z nas nie działa w każdej sytuacji według jednakowych zasad. [M]

b) język i komunikacja, np.:

Dowolnie kompilowała przysłowia, ucinała je w połowie, a do reszty dodawała kawałek, który został z innego, użytego też tylko częściowo. [...] Jej **język był szalonym patchworkiem**, cóż to był za pejzaż, co za wzór. [NKJP]

Czy nie uczciwiej byłoby powiedzieć: daliśmy się wykiwać jak dzieci, zamiast pokrywać porażkę **patchworkiem wielkich słów, odwołań** do zasad i nieistniejących **cytatów** z Miłosza. [NKJP]

Organizacje wylapują takie zdania i starają się do nich dopisać swoją ideologię. Tworzą **intelektualny patchwork**, który składa się z różnych fraz, będących odpowiedzią na cele sformułowane w programie. [NKJP]

c) kultura i religia, np.:

Tożsamość lubuska przypomina **kulturowy patchwork**. [M]

Stworzony w „Euroarabii” **patchwork kultur i wyznań** jest komentarzem na temat obecnej sytuacji Europy, zmieniającej kształt i tracącej swą homogeniczność. [M]

Indonezja jest **patchworkiem utkanym z grup etnicznych, języków, religii i kultur**. [NKJP]

d) polityka, np.:

Kukiz'15 od początku istnienia jest **patchworkiem**, a poszczególne frakcje działają otwarcie i oficjalnie. [M]

Istotnie ważne stają się programowy i pragmatyczny wymiar postkomunizmu: nie to, co stanowi tradycję pojmowaną, zależnie od patrzącego, jako wina lub jako usprawiedliwienie, lecz to, czego postkomunizm chce, i to, co robi

i co ewentualnie decyduje o specyfice proponowanych przez niego lub chociażby realizowanych milcząco odpowiedzi na nowe pytania. Jeśli rzeczywiście taka specyfika istnieje i postkomuniści nie są częścią, tylko wariantem tego samego wśród wielu innych **polskiego patchworku**. [NKJP]

Można też powiedzieć, że Ewa Kopacz została całkowicie ukształtowana politycznie już w epoce klajstrowania tego **patchworku ideowego** późnej **Platformy**, gdzie brało się trochę z prawicy, trochę z lewicy, trochę z centrum, trochę z liberalizmu, trochę z interwencjonizmu, trochę z protekcjonizmu [...]. [M]

e) prawo i ekonomia, np.:

Nasz patchwork podatkowy. Do gruntownego remontu [M; tytuł artykułu].

Od kilkunastu lat zmiany w ustawach są przykładem **patchworku**. Część z nich to efekt wprowadzania dyrektyw unijnych, w wielu okresach główny motor zmian na lepsze, część to próba zarządzania migracjami pożądanymi, czyli przyciągania wykwalifikowanych cudzoziemców (wyżej wspomniane ułatwienia). [M]

Fiskalny **patchwork** trzeba pilnie uporządkować. [M]

f) społeczeństwo, np.:

Multi kulti to bowiem coś więcej niż państwo wielu narodów. To **patchwork** rozmaitych **grup**, które żyjąc obok siebie nie uznają istnienia kultury dominującej. [M]

W dodatku klub często głośnie niejednolicie – to efekt tego, że jest **patchworkiem** różnych **środków**. [M]

Nie każda łata w pomorskim **patchworku** cieszy oko. Najtrudniej pozyszywać ze sobą tereny względnej zamożności i biedy. [NKJP]

Warto podkreślić, że pierwotnie odnoszone do rękodzieła artystycznego słowo *patchwork* w omawianym tu znaczeniu przenośnym bardzo często wiąże się dziś także z innymi dziedzinami sztuki. Należą do nich:

a) literatura, np.:

Twórczość katalońskiego pisarza, nagradzanego za obie swoje książki prozatorskie, została doceniona nie tylko przez jury dwóch nagród literackich, ale także wielu krytyków i czytelników. Lluís Muntada zauważał, że przypomina ona **narracyjny patchwork**, który w tekstowej magmie łączy, w sposób zrównoważony i skuteczny, różne gatunki: fikcję, esej, teorię poetycką, dygresje, wywiad... [M]

Dodatkowym smaczkiem jest forma **literackiego patchworku**, którą autorka nadała książce. Stefcia Ćwiek nazywana jest czasem chorwacką Bridget Jones i może rzeczywiście coś w tym jest, ale różni się od pierwowzoru jak Londyn od Dubrownika. [NKJP]

Trochę się rozczarowałem. *Autoportret reportera* to tytuł mylący – Kapuściński tego nie napisał. Ta książka to taki **patchwork**, posklejana w miarę tematycznie z wypowiedzi Kapuścińskiego, jakich udzielał w różnych wywiadach. [NKJP]

b) muzyka, np.:

Muzycy nie ograniczają się jednak do archiwizowania i odtwarzania dźwięku. Bawią się wpływami, mieszają różne gatunki z różnych regionów, tworząc **bałkański muzyczny patchwork**. [M]

Słucha się tego albumu podobnie jak płyt jazzowych: wynajdując w **dźwiękowym patchworku** strzępki różnych melodii, odmiennych harmonii, nastrojów, zmieniających się co chwilę i zaprzeczających sobie nawzajem. [M]

Czwartkowy koncert był szalenie jednorodny. Przemysk wybrała utwory z całego dorobku i utkała z nich **patchwork**, ale ten okazał się zbyt monotonny, monochromatyczny, a przez to trochę nudny. [NKJP]

c) film, np.:

To film mocny, kontrowersyjny, nietuzinkowy, **stylistyczny patchwork**, który powstał na podstawie powieści Olgi Tokarczuk *Prowadź swój pług przez kości umarłych*. [M]

Gość jest tym samym postmodernistycznym **patchworkiem**: mieszkanką thrillera szpiegowskiego z horrorem gore i szczyptą – naprawdę małątką – fantastyki (obecnej w pomyśle wyjściowym, nie zaś w sferze wizualnej). [M]

d) fotografia, np.:

Zostanie zaprezentowany **patchwork** symbolizującego [sic!] pamięć o osobach zmarłych na AIDS. **Patchwork** ułożony jest ze 100 zdjęć zebranych w ramach internetowej akcji dostępnej na stronie internetowej. [M]

W najbardziej prestiżowej części Singapuru widnieje pomnik – **patchwork zdjęciowy** po I Młodzieżowych Igrzyskach Olimpijskich organizowanych w 2010 roku. [M]

Szykują **fotograficzny patchwork** na Memorial AIDS Day 2012. [M]

e) teatr, np.:

Spektakl *Niezapominajki* jest **patchworkiem** zszytym ze wspomnień. [M]

To rodzaj **teatralnego patchworku**, w którym fragmenty *Martwych dusz* Gogola stanowią raczej punkt wyjścia spektaklu. [M]

f) inne (w tym reklama), np.:

Każda branża, każdy podmiot chciał być obecny reklamowo jak najczęściej i w jak największej liczbie miejsc w czasie antenowym. Swoisty **patchwork reklamowy** tego okresu to legenda marketingu. [M]

Patchwork zamiast miasta [tytuł artykułu]. [...] Warszawa terazniejsza znikła za kilometrami kwadratowymi reklam. Przesłoniły ją wielkoformatowe siatki wiszące na blisko co drugim budynku przy głównych arteriach [...] i billboardy stojące na każdym skrawku wolnej przestrzeni. Ten **przedziwny patchwork** utkany jest w równej mierze z bannerów wywieszanych z okien i balkonów prywatnych mieszkań oraz firm, z gigantycznych dmuchanych obiektów [...]. Pan przebrany za kufel piwa też składa się na **ten patchwork**. [M]

Taką przestrzeń znalazła Amerykanka Pamela Wells, która w witrynach małych sklepów, zakładów usługowych i knajpek, głównie po praskiej stronie,

rozmieściła **kolorowe patchworki** z dostarczonych jej przez warszawiaków opakowań z tworzyw sztucznych. [NKJP]

Jak wynika z zaprezentowanego przeglądu sfer odniesienia leksemu *patchwork*, można nim nazwać różne elementy rzeczywistości otaczającej człowieka, a nawet całe jego życie, jak w cytacie: „Dobrze było poznać ten wiersz i wkomponować go w swój i tylko swój **życiowy patchwork**” [NKJP].

Najnowsze w polszczyźnie znaczenie interesującego nas tu słowa odnosi się do rodziny i stanowi wynik nie ewolucji semantycznej (na gruncie angielskim bądź rodzimym), lecz derywacji paradygmatycznej⁶ od frazeologizmu *rodzina patchworkowa* (półkalka strukturalna z ang. *patchwork family*) o znaczeniu ‘rodzina założona przez rodziców, z których przynajmniej jedno ma za sobą wcześniejszy nieudany związek lub małżeństwo, obejmująca ich wspólne dzieci, ich dzieci z poprzednich związków, a czasem także byłych partnerów i ich krewnych’ [por. WSJP]. Jest to zatem przejaw dążenia nadawców tekstów do ekonomii językowej. *Patchwork* w tym znaczeniu odnotowany został w pracy *Słowa, słowa... Czy je znasz?* pod redakcją Smólkowej [SS]. W całym korpusie NKJP w tym właśnie znaczeniu wystąpił zaledwie dwukrotnie: „Na wstępie Szlendak kreśli sielankowy i wyidealizowany obraz «alternatywnych modeli rodziny», tzn. rozwiedzionych małżeństw łączących się w kolejne układy, które autor nazywa «**patchworkami**», samotnych matek oraz lesbijek wspólnie wychowujących potomstwo”; „Sprawcami większości przypadków ciężkich pobić dzieci są ojczymowie lub kolejni konkubenci matki – czyli uczestnicy reklamowanych przez pana Szlendaka «**patchworków**» rodzinnych”. Metatekstowym sygnałem odczuwanego przez nadawców nieustabilizowanego statusu owego wyrazu w polszczyźnie jest w przytaczanych tekstach cudzysłów. W aktualnych zasobach ogólnosięciowych przeszukiwanych za pomocą wyszukiwarek Google i Monco znaleźć można jednak znacznie więcej poświadczeń *patchworku* w znaczeniu ‘typ rodziny’. Oto niektóre z nich:

Zdaniem socjologa życie w rodzinie patchworkowej nie musi być dla dzieci trudnym i traumatycznym doświadczeniem. – Stres powoduje rozwód rodziców, a nie późniejszy **patchwork** – tłumaczy. [G]

Jego **patchwork** jest mniej rozbudowany – mieszka z dwójką dzieci, rok temu wprowadziła się jego nowa partnerka. Była żona dwa razy w tygodniu przychodzi zabrać dzieci na trzygodzinne spotkanie. [G]

6 Nie można tu również wykluczyć bezpośredniego zapożyczenia semantycznego z języka angielskiego.

Pomimo tradycyjności polskiego społeczeństwa, tego typu model staje się niezwykle popularny i wydaje się cieszyć społecznym przyzwoleniem. Jednak, akceptacja **patchworków** to jedno, a medialny przekaz ich dotyczący to zupełnie co innego. Internet pełen jest artykułów starających się wyciągnąć na światło dzienne wszystkie miny i pułapki na jakie możemy natknąć się tworząc rodzinę zrekonstruowaną. [G]

Domyślam się, że znakomita większość ludzi biorąc ślub, lub w sposób świadomy decydując się na ciężę, zakłada opcję „i żyli długo i szczęśliwie”. Rzeczywistość bywa jednak daleka od naszych oczekiwań i wiele z tych osób prędzej czy później staje przed dylematem: zaryzykować **patchwork**, czy żyjąc i wychowując dziecko samotnie patrzeć na szczęście innych? [G]

Są tacy, co w **patchworki** nie wierzą i tacy, którzy w nich żyjąc, radzą sobie. [M]

Warto dodać, że jeszcze w wydanym w 2015 roku artykule *Źródła nowej polskiej frazeologii* Grażyna Majkowska zastanawiała się nad tym, czy

szansę na utrwalenie się w zasobie polskich frazeologizmów ma kalka frazeologiczna z języka angielskiego *patchwork family: rodzina patchworkowa* [...]. Czy wyrażenie to utrwali się w tej formie, czy wyda się używającym go za długie i zostanie, jak się to już dzieje w tekstach medialnych, skrócone do określenia *patchwork*, trudno wyrokować. [Majkowska 2015: 148]

Zgromadzone tu przez nas przykłady użycia leksemu *patchwork* w znaczeniu ‘typ rodziny’ oraz połączenia wyrazowego *rodzina patchworkowa* omówionego w innym artykule [Piotrowicz, Witaszek-Samborska 2019] wskazują na stabilizację obu jednostek w systemie leksykalnym współczesnej polszczyzny.

Podsumowując rozważania na temat funkcjonowania rzeczownika *patchwork* w tekstach polszczyzny XXI wieku, należy podkreślić, że to stosunkowo późne zapożyczenie, jak poświadczają notacje leksykograficzne, w ostatnich latach znacznie rozszerzyło swój zakres semantyczny. Jego znaczenia ewoluowały bowiem od: ‘technika rękodzieła artystycznego, polegająca na szytciu ze sobą kawałków materiału o różnych kolorach i kształtach’, ‘kompozycja powstająca w wyniku zastosowania tej techniki’ i ‘wyrób wykonany w ten sposób, np. narzuta, makatka, odzież’ do metaforycznego ‘coś, co tworzy spójną całość, ale składa się z różnorodnych elementów’. Metafora tkwi także u podstaw najnowszego znaczenia interesującego nas wyrazu, związanego z coraz częściej występującym, również w polskiej rzeczywistości, modelem rodziny,

choć formalnie – jak zaznaczyliśmy – wyraz ów stanowi derywat odfrzeologiczny. Zasygnalizowane przez nas braki w notacjach leksykograficznych leksemu *patchwork* wynikają z tempa przeobrażeń semantycznych zachodzących we współczesnej leksyce.

Bibliografia

Źródła (wraz ze stosowanymi skrótami)

- G – Wyszukiwarka internetowa Google [dostęp: 31 stycznia 2020].
M – Wyszukiwarka korpusowa Monco, <http://monco.frazeo.pl/index> [dostęp: 31 stycznia 2020].
NFJP – Narodowy Fotokorpus Języka Polskiego, <https://www.nfjp.pl/> [dostęp: 13 kwietnia 2022].
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, <http://nkjp.pl/> [dostęp: 13 kwietnia 2022].

Słowniki (wraz ze stosowanymi skrótami)

- ISJP – Bańko Mirosław, red. (2000), *Inny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
LD – *Longman Dictionary of Contemporary English*, <https://tinyurl.com/3z75zhdk> [dostęp: 19 maja 2020].
PSWP – Zgólkowa Halina, red. (1994–2005), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań.
SJPDun – Dunaj Bogusław, red. (1998), *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
SS – Smółkowa Teresa, red. (2013), *Słowa, słowa... Czy je znasz?*, Kraków.
SSTPS – Bralczyk Jerzy, red. (2005), *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, Warszawa.
SWOKam – Kamińska-Szmaj Irena, red. (2001), *Słownik wyrazów obcych*, Wrocław.
SWOSob – Sobol Elżbieta, red. (1995), *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*, Warszawa.
SZAwP – Mańczak-Wohlfeld Elżbieta, red. (2010), *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie*, Warszawa.
USJP – Dubisz Stanisław, red. (2003), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4, Warszawa.
WSJP – Żmigrodzki Piotr, red. (2007–), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, www.wsjp.pl [dostęp: 19 maja 2020].
WSJPDun – Dunaj Bogusław, red. (2007), *Współczesny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa.
WSJPPzSWB – *Wielki słownik języka polskiego ze słownikiem wyrazów bliskoznacznych* (2018), [pendrive].

WSWO PWN – Bańko Mirosław, red. (2003), *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa.

WSWOiT – Markowski Andrzej, Pawelec Radosław (2007), *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa.

Literatura

Bogusławski Andrzej, Wawrzyńczyk Jan (1993), *Polszczyzna, jaką znamy. Nowa sonda słownikowa*, Warszawa.

Majkowska Grażyna (2015), *Źródła nowej polskiej frazeologii*, w: *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*, t. 5: *Frazeologizmy*, red. Iwona Kosek, Renata Makarewicz, Katarzyna Zawilska, Olsztyn, s. 148–167.

Piotrowicz Anna, Witaszek-Samborska Małgorzata (2019), *Rodzina w nowszej frazeologii polskiej*, w: *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*, red. Leonarda Mariak, Szczecin, s. 293–308.

Smółkowa Teresa, red. (1999), *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1985–1992*, cz. 2, Kraków.

Wawrzyńczyk Jan, Wierchoń Piotr (2016), *300 tysięcy polskich słów. Indeks a fronte*, Poznań.

Wierchoń Piotr (2015), *Depozytorium leksykalne języka polskiego. Fotosuplement do „Słownika warszawskiego”. Nowe fotomateriały z lat 1901–2010*, t. 24, Warszawa.

Zagrodnikowa Alicja (1982), *Nowe wyrazy i wyrażenia w prasie*, Kraków.

Anna Piotrowicz, Małgorzata Witaszek-Samborska

The Lexeme *Patchwork* in Contemporary Polish

The article is devoted to the semantic evolution of the word *patchwork*, which has become frequent in contemporary Polish. This appropriate borrowing from English was registered in Polish lexicography for the first time in 1995. In the twenty years since then, it showed its new meanings different from the original ‘artistic handicraft technique, consisting in stitching together pieces of material of different colours and shapes’, ‘composition resulting from the use of this technique’ and ‘product formed in this manner, for example bedspread, tapestry, clothes’. Nowadays, this lexeme can refer to any term referring to a particular or abstract designatum which ‘creates a coherent whole, but consists of various elements’ and also – as a derivatives of phraseology *the patchwork family* – means ‘a family founded by parents, at least one of whom has had a previous unsuccessful relationship or marriage involving their common children, their children from previous relationships, and sometimes also former partners and their relatives.’

KEYWORDS: neologisms; English borrowings; semantic evolution.

prof. dr hab. Anna Piotrowicz [ORCID: 0000-0002-1969-3877] – Zakład Frazeologii i Kultury Języka Polskiego, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania badawcze: współczesna leksykologia, leksykografia, zróżnicowanie regionalne polszczyzny – polszczyzna miejska Poznania.

prof. dr hab. Małgorzata Witaszek-Samborska [ORCID: 0000-0002-8501-561X] – Zakład Frazeologii i Kultury Języka Polskiego, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania badawcze: współczesna leksykologia, leksykografia, zróżnicowanie regionalne polszczyzny – polszczyzna miejska Poznania.